

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота магістра
з теми: **«РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи SoL2-M22z
спеціальність 016 Спеціальна освіта
спеціалізація 016.01 логопедія
Крючко Наталя Володимирівна
Керівник: **Гладуш В.А.**, д.п.н., проф.
Рецензент: **Опалюк О.М.**, к.п.н., доц.

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	6
1.1. Сутність понять «комунікація», «комунікативні уміння», «комунікативна компетентність» в психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2. Порушення інтелектуального розвитку, їх сутність, причини, класифікація, вплив на розвиток когнітивної сфери.....	16
1.3. Освітнє середовище як передумова успішного розвитку комунікативних умінь в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями.....	27
Висновок до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ.....	40
2.1. Особливості формування комунікативних умінь у школярів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.....	40
2.2. Завдання, критерії та методичний інструментарій вивчення рівня комунікативних умінь школярів початкової школи.....	44
Висновок до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ.....	50
3.1. Результати дослідження та їх інтерпретація.....	50
3.2. Зміст корекційної програми з розвитку комунікативних умінь учнів молодшого шкільного віку з ППР легкого ступеня в інклюзивному освітньому середовищі.....	56
Висновок до третього розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні зміни суспільних і соціокультурних умов зумовили переорієнтацію системи шкільної освіти на формування в учнів життєвих компетентностей, які дозволять їм успішно навчатися, орієнтуватися в сучасному соціумі, інформаційному просторі, на ринку праці, виконувати соціально важливі завдання, реагувати на потреби і виклики часу [46]. Реалізація компетентнісного підходу, що передбачає спрямованість освітнього процесу на формування в учнів ключових і предметних компетентностей є актуальним завданням сучасної школи. Концепція Нової української школи, в якій зазначається, що «знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [28].

Високу якість сучасної освіти гарантує навчання, орієнтоване на формування у школярів комунікативних умінь: уміння спілкуватися, слухати і чути партнера, співпрацювати, вільно, чітко і зрозуміло висловлювати свою точку зору, відстоювати власну позицію, аргументовано переконувати інших, бути толерантним до різних думок, висловлювань.

Формування комунікативних умінь учнів початкової школи набуває актуальності. Зазначимо, що молодший шкільний вік надзвичайно сприятливий для оволодіння комунікативними умінями і навичками, оскільки в дітей цього вікового періоду легко формуються мовленнєвий слух та артикуляція, вони з великим бажанням засвоюють нові слова, оволодівають лінгвістичними конструкціями, прагнуть до спілкування і швидко набувають мовленнєвого досвіду.

Розвиток і корекція ключових умінь, особливо комунікативних, в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є важливим орієнтиром сучасної спеціальної освіти та інклюзивного навчання. Освіта XXI століття отримала назву «століття комунікативного простору», оскільки одним із головних факторів розвитку особистості є розвиток комунікативної сфери дитини.

Найважливішим способом спілкування людей є мовлення, достатній рівень його розвитку – основа повноцінного психічного здоров'я. Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку, як правило мають ще й численні мовленнєві порушення. Проблема розвитку і корекції мовлення в процесі спілкування молодших школярів з інтелектуальними вадами є комплексною. Вона спирається на дані загальної та спеціальної дидактики, психології, медицини, психолінгвістики.

На основі концептуальних засад НУШ в Державному стандарті початкової освіти визначено ключові компетентності, на формування яких спрямовано освітній процес у початковій школі. Першою серед них є вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно й письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях [20].

У типовій освітній програмі мовно-літературної галузі, розробленій творчим колективом під керівництвом О. Савченко [53], конкретизовано мету, завдання, очікувані результати здобувачів освіти та зміст навчання, який забезпечує досягнення зазначених результатів. Зокрема, метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.

Недостатній рівень мовленнєвої компетенції у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (далі – ПІР) перешкоджає їхньому повноцінному спілкуванню, викликає труднощі в опануванні знань як із предметів мовного

циклу, так і з інших, тобто стає на заваді успішному навчанню. Труднощі в мовленнєвому розвитку дітей цієї категорії негативно впливають на їхній емоційний стан, гальмують розвиток. Бажання спілкуватися за недостатніх комунікативних умінь та навичок призводить до невпевненості. У таких молодших школярів ця проблема спостерігається частіше, ніж у їх ровесників з нормальним розвитком. Недосконала мовленнєва діяльність, відставання дитини в розвитку спонукає до зменшення досвіду комунікації. Саме тому проблема подолання порушень мовленнєвої комунікації є однією з актуальних і важливих у сучасній корекційній педагогіці, тому логопедам потрібно плідно працювати на заняттях з розвитку мовлення та української мови і допомогти учням початкової школи розвивати комунікативні вміння.

Актуальність окресленої проблеми для спеціальної та інклюзивної освіти і недостатня обговореність даної теми зумовили вибір теми нашого магістерського дослідження: *«Розвиток комунікативних умінь в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня»*.

Об'єктом дослідження є комунікативна діяльність учнів початкової школи з інклюзивним навчанням.

Предметом дослідження є особливості розвитку комунікативних умінь у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Мета дослідження полягає у вивченні рівня розвитку комунікативних умінь учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Відповідно до мети дослідження сформульовано його **завдання**:

1. З'ясувати сутність понятійно-категоріального апарату «комунікативні вміння», проаналізувати наукові погляди щодо мовленнєвої комунікації школярів.

2. Пояснити особливості розвитку комунікативних умінь у молодших школярів з ППР легкого ступеня.

3. Провести емпіричне дослідження (на рівні констатувального етапу) на предмет дослідження рівня розвитку комунікативних умінь у школярів початкової школи з інклюзивним навчанням.

4. Розробити зміст корекційно-розвиткової програми з розвитку комунікативних умінь в учнів з ППР легкого ступеня.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми.

2. Емпіричні: спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний етап).

Новизна. Не зважаючи на достатню кількість сучасних досліджень, присвячених темі комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, питання підвищення комунікативних умінь дітей цієї категорії не є вичерпно висвітленим.

Теоретичне значення даної роботи полягає в узагальненні теоретичних напрацювань у вітчизняній літературі з проблем комунікаційної діяльності дітей в умовах закладів освіти, поглибленні наукового розуміння проблеми розвитку комунікативних умінь в учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Практичне значення полягає у використанні результатів дослідження щодо розвитку комунікативних умінь в роботі адміністрації, вчителів початкових класів, логопедів закладів освіти з інклюзивним навчанням.

Апробація результатів дослідження відбулася на I Міжнародній науково-практичній конференції «New ways of creating scientific ideas for implementation», 18-20 вересня 2023 р., Варна, Болгарія. Опубліковано статтю під назвою «Детермінанти комунікативних умінь в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня».

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань). Повний обсяг

роботи становить 89 сторінок, основного тексту 68 сторінок. Робота містить 9 таблиць та 2 малюнки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування та розвиток комунікативних умінь у дітей є надзвичайно актуальною проблемою, тому, що ступінь сформованості цих навичок впливає не тільки на результативність навчання учнів, але й на процес їх соціалізації та розвитку як особистості в цілому. Треба зазначити, що цю проблему за останні роки досить глибоко досліджували як представники психологічної, так і педагогічної науки. Аспекти досліджень різнобічні, основні наукові підходи нами проаналізовано та висвітлено в дослідженні. Всі науковці перебували і перебувають у пошуці інноваційних підходів до розвитку комунікаційних процесів дітей від початку їх активності в людському середовищі до повної соціалізації в закладах освіти. Всі дослідники єдині в поглядах, що комунікативні вміння, навички, компетентності корегуються та розвиваються. Для цього потрібна кваліфікована допомога як медичних працівників так і педагогічних. Логопед є провідним фахівцем спеціальної педагогіки з формування та розвитку комунікаційних процесів учня.

Запровадження інклюзивної форми навчання – це науковий та педагогічний феномен в житті та діяльності освітнього середовища України. Включення дітей з порушеннями розвитку в освітній процес закладів освіти (дошкільних, шкільних, професійних, вищих) складне явище. Всі учасники без виключення (діти, батьки, педагогічні працівники, адміністрація) потребують соціального, фінансового, правового, методичного, психологічного, педагогічного супроводу. Але найбільшої уваги потребують діти, бо їм найскладніше. Серед школярів початкової школи з інклюзивним навчанням вже не рідко зустрічаються діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Ця категорія дітей як правило має асистента вчителя, який надає практичну допомогу у оволодінні навчальною програмою. Дослідження показало, що серед таких дітей понад 70% мають середній та низький рівень комунікативних умінь, на відміну від дітей з нормотиповим розвитком, в

яких близько 100% з високим та достатнім рівнем. Саме це є вагомим бар'єром на шляху до оволодіння знань, до налагодження взаємин з однолітками, соціалізації в освітньому середовищі. Такі показники значно ускладнюють роботу вчителя, асистента вчителя, негативно впливають на соціально-психологічний клімат серед дітей.

Спостереження засвідчили, що вчителі початкової школи, психолог, логопед зацікавленні у виправленні ситуації щодо посилення зусиль на розвиток комунікативних умінь у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Складена та запропонована програма корекційно-розвиткової роботи для школярів з низьким рівнем комунікативних умінь знайшла позитивний відгук у педагогічному колективі школи. Розвиткова робота спрямовується за такими напрямками: готовність до взаємодії і вміння взаємодіяти з партнером; використання форм мовленнєвого етикету, комунікативна активність учнів; сприйняття, повідомлення та переробка інформації; вміння активного слухання; діалогічне мовлення; словниковий запас дітей; експресивне мовлення, вимова звуків, чіткість і виразність мовлення. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: створення позитивної мотивації до вивчення української мови; формування елементарних навичок і вмінь з усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), забезпечення їх гармонійного розвитку; формування елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні та достатні для формування мовленнєвих навичок і вмінь; залучення до національної культури народу, мова якого вивчається; сприяння розумовому, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості; формування вміння вчитися. Форми розвиткової роботи вправи, ігри.

Вважаємо, що запропонована нами програма розвитку комунікативних умінь у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, може принести покращені результати, але за умови їх систематичного використання на уроках і в позаурочній діяльності та врахування індивідуальних психофізичних особливостей учнів.